

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет історії та філософії

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра культурології

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а   р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: **«Ренесанс як культурно-історичний тип за матеріалом робіт М.Й. Конрада»**

«Renaissance as a cultural and historical type on the basis of the works of N. Y. Conrad»

Виконала: студентка денної форми навчання
напряму 6.020101 «Культурологія»
Леонова Марія Сергіївна

Керівник д.філос.н., проф. Соболевська О. К. _____

Рецензент к.мист., доц. Наконечна О. В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2020 р.

Завідувач кафедри

_____ Соболевська О.К.
(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № _3_

протокол № ____ від _____ 2020 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

_____ (підпис)

Соболевська О.К.

Одеса – 2020

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Осмислення Ренесансу в історичній науці XX ст.: від локальних до глобальних концепцій	7
Розділ 2. Філософсько-історична концепція та методологічні підходи М. Й. Конрада.....	13
Розділ 3. Ренесанс як елемент глобально-стадіальної концепції історичного процесу М. Й. Конрада	24
3.1. Специфіка Ренесансу як універсального культурно-історичного типу	24
3.2. Гуманізм як системоутворююча історична категорія	36
Висновки	41
Список джерел та літератури	44

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Історико-культурна типологізація належить до числа фундаментальних завдань гуманітарних наук культурологічного циклу. Проблеми типології регулярно виникають, коли наукове пізнання звертається до складних та різноманітних за своїм змістом і за своєю організацією системних об'єктів, між якими потрібно віднайти певний зв'язок, дати їх системний опис, вказати принципи їх впорядкованості. Різноманіття вироблених з часом методологічних підходів вимагає інвентаризації, узагальнення накопиченого матеріалу, виокремлення напрямків, що мають евристичний потенціал.

Внесок М. Й. Конрада (1891-1970) не лише у радянську, але й у світову науку можна вважати вельми істотним. Це була людина виключно широкої ерудиції, коло наукових інтересів якої включало проблеми лінгвістики, літературознавства, історії, театрознавства, мистецтвознавства, культурології, філософії, причому виходили ці проблеми далеко за географічні межі далекосхідного регіону, з вивченням якого була пов'язана основна спеціалізація вченого. Разом із тим, сучасними дослідниками творчої спадщини М. Й. Конрада регулярно підкреслюється, що його постать не користується значним попитом у нинішньої наукової спільноти, на його наукові праці посилаються доволі рідко, зазвичай лише на окремі висловлювання щодо загальних тем. Можна припустити, що причинами такого положення справ є інтегральний зв'язок його історико-культурних розробок з марксистською теорією, збереження в них специфічної термінології та в цілому проблемний спосіб подачі матеріалу. Однак зрозуміло, що перераховані особливості не означають того, що всі теоретичні положення М. Й. Конрада є неправомірними. Незважаючи на те, що культурно-історична концепція вченого несе на собі яскравий відбиток свого часу, його праці містять низку важливих

концептуально-методологічних підходів та ідей, які можуть бути актуалізовані з метою збагачення наукового інструментарію дослідників гуманітарного напрямку.

Погляд на всесвітній історичний процес та світову культуру як на принципову цілісність найяскравіше відбився у дослідженнях М. Й. Конрада, присвячених перехідним історичним епохам, передусім добі Відродження. Зважаючи на те, що проблема «відроджень» в принципі іманентна історії світової цивілізації, здійснена вченим спроба комплексного розгляду культурно-історичного процесу заслуговує на всебічне вивчення не лише з точки зору історії розвитку радянської гуманітарної думки, а й з позиції сучасних методологічних пошуків, для яких характерне намагання охопити усю багатоманітність причинно-наслідкових зв'язків глобального соціокультурного простору.

Посилення поляризації сучасного світу, поглиблення цивілізаційних розломів та зростання напруженості у відносинах між країнами Заходу та Сходу вимагають вироблення наукою, яка є одним з найпотужніших засобів формування суспільної свідомості, ідей та підходів, які б сприяли подоланню цих деструктивних тенденцій. З цієї точки зору важко переоцінити актуальність робіт М. Й. Конрада, який чи не найголовнішим завданням гуманітарних наук визначав подолання подібного роду протиріч та розмежувань.

Необхідно відзначити, що більшість спеціальних робіт, присвячених дослідженню наукової спадщини вченого, розглядають переважним чином окремі питання методології літературознавчих досліджень, японської і китайської історії та філології. Еволюція філософсько-історичних поглядів вченого, а зокрема і його концепції Ренесансу як культурно-історичного типу, досліджена недостатньо і на сучасному етапі наукового розвитку потребує актуалізації.

Ступінь наукової розробки проблеми дослідження. Першу і основну групу джерел, використаних у дослідженні, складають роботи М. Й. Конрада,

представлені у його головному збірнику «Захід та Схід» (1966; 1972) [9], а також у посмертних збірниках «Вибрані праці. Історія» (1974) [10], «Вибрані праці. Література та театр» (1978), «Неопубліковані праці. Листи» (1996) [13].

Другу групу джерел складають роботи, які містять критику наукових розробок М. Й. Конрада та розглядають загальні питання світового Ренесансу й культурної типології. До цієї групи належать роботи О. Л. Монгайта [31; 32], С. Л. Утченка [41], Л. З. Ейдліна [43], А. В. Сагадєєва [38], А. В. Гулиги [6], М. Т. Петрова [34], Є. В. Бадаєва [4], Л. М. Гумільова [7] та ін. Окремо слід відзначити роботи В. М. Алпатова, в яких здійснена спроба цілісного розгляду життєвого та творчого шляху М. Й. Конрада [2; 3].

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки Ренесансу як культурно-історичного типу.

Відповідно до визначеної мети дослідження передбачається вирішення наступних завдань:

- охарактеризувати філософсько-історичну концепцію та методологічні підходи М. Й. Конрада;
- з'ясувати місце концепції Ренесансу як культурно-історичного типу в межах загальноісторичної концепції М. Й. Конрада;
- проаналізувати основні риси Ренесансу як культурно-історичного типу, яким він представлений у роботах М. Й. Конрада;
- визначити роль та місце гуманізму як філософсько-історичної категорії у наукових розробках М. Й. Конрада;
- визначити місце філософсько-історичних розробок М. Й. Конрада, зокрема його концепції Ренесансу як культурно-історичного типу, у радянській та світовій історичній науці ХХ ст.

Об'єктом дослідження є творча спадщина М. Й. Конрада.

Предметом дослідження є Ренесанс як історична епоха та культурно-історичний тип.

Методологія дослідження формувалася загальним задумом роботи, її логікою, цілями та завданнями. У першу чергу це порівняльно-історичний (при зіставленні теоретико-методологічних позицій) та структурно-функціональний методи (при розкритті структури об'єктів, визначенні зв'язків між їх елементами). Окрім цього використовувався стандартний методологічний арсенал історико-філософського дослідження, що включає методи індукції, дедукції, аналізу, синтезу, принципи історичності, всебічності, конкретності розгляду об'єкта.

Структура роботи. Мета, завдання і логіка дослідження визначили зміст і структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, що включають два підрозділи, а також загальних висновків та списку використаної літератури із 43 найменувань. Повний обсяг роботи 47 сторінок, з них 41 сторінка основного тексту.

ВИСНОВКИ

Філософсько-історична теорія М. Й. Конрада з'явилася у відповідь на запит тогочасної гуманітарної науки на створення єдиної загальноісторичної концепції, яка б могла дати моністичне пояснення комплексу глобальних історичних та соціокультурних проблем. Ця теорія, побудована на основі історико-культурних компаративних досліджень, ґрунтується на двох системоутворюючих засадах – ідеї єдності всесвітньо-історичного процесу та ідеї гуманізму.

Ідея єдності всесвітньо-історичного процесу полягає у визнанні людства принципово цілісним та системним соціокультурним утворенням, вектор розвитку якого визначається передусім наявністю загальноісторичних закономірностей, які М. Й. Конрадом як переконаним марксистом розумілися у безпосередньому зв'язку зі зміною суспільно-економічних формацій. Вчений притримувався думки, що локальні історичні явища та події можливо зрозуміти у всій повноті лише у глобальному контексті, а справжнім суб'єктом історії є людство в цілому (з цією тезою пов'язаний підхід вченого до Ренесансу як універсального історико-культурного типу). Разом з тим, М. Й. Конрад у своїх роботах підкреслював і наявність іншого роду факторів, що сприяють всесвітньо-історичному поступу. Це фактори більш локального порядку, пов'язані із взаємодією в межах окремих історико-культурних регіонів між близькими народами. Визнаючи дієвість механізмів соціокультурного взаємообміну та наявність загальноісторичних закономірностей, вчений тим самим заперечував уявлення про світовий історичний процес як механічну суму історій окремих принципово ізольованих та непроникних цивілізаційних монад. Визнання дуальності факторів всесвітнього історичного поступу відобразилося і на концепції Ренесансу, а саме у запропонованому вченим розділенні його на «автохтонний» та «відбитий» (або «занесений») типи. Попередній розгляд

філософсько-історичної концепції М. Й. Конрада зумовлений тим, що концепція Ренесансу є її інтегральною частиною та не може бути зрозуміла у всій повноті поза нею.

Ренесанс розумівся вченим не лише як епоха в історії західноєвропейських країн, але і як універсальний історико-культурний тип, який закономірним чином виникає у народів, які мали достатньо довгу та безперервну історію, а з точки зору формаційного підходу – досягли етапу розвиненого феодалізму та впритул підійшли до початку переходу до капіталізму. Таким чином, концепція Ренесансу, як і інших перехідних етапів, пов'язана у М. Й. Конрада із його загальним уявленням про глобально-стадіальний характер історичного процесу.

Двома головними типологічними ознаками виведеного М. Й. Конрадом ренесансного історико-культурного типу, які визначають усі особливості соціокультурного життя на цьому етапі, є специфічне розуміння гуманізму та відродження давнини.

Гуманізм, другий наріжний камінь філософсько-історичної концепції М. Й. Конрада, представлений у роботах вченого як універсальний та наскрізний мотив історії людства, що визначає спрямованість всесвітньо-історичного процесу та виступає істинним критерієм прогресивності. Він є основною субстанціональною характеристикою людської природи, уможливорює співіснування в межах суспільства та відповідає за здатність людини до культуротворення. Ідея гуманізму протягом історії трансформувалася у зв'язку зі зміною суспільних форм побутування, зберігаючи головне смислове наповнення, яке полягало у визнанні людини найвищою цінністю. Специфіка ренесансного варіанту гуманізму пов'язана з розширенням зазначеного універсального розуміння уявленням про духовну автономність індивіда. Такий підхід передбачав звернення до раціонального начала та боротьбу з будь-якими проявами догматизму.

Відродження давнини передбачало реінтерпретацію спадщини «класичного» (або «серединного») періоду доби, що передувала проміжній добі середньовіччя (остання розумілася як час занепаду). В залежності від того, зароджується Ренесанс в силу загальноісторичних закономірностей або в результаті впливу сусідніх народів, М. Й. Конрад запропонував розрізнити «автохтонний» та «відбитий» Ренесанс.

Наукова діяльність М. Й. Конрада, безумовно, є важливою віхою в історії розвитку гуманітарної науки. Особливе місце концептуально-теоретичних побудов М. Й. Конрада пояснюється тим, що він перетворив поняття Ренесансу, яке пройшло еволюцію від локальних до глобальних інтерпретацій, на чітку історичну категорію, ввівши його в контекст глобальної загальноісторичної теорії. Необхідно визнати, що вчений до певної міри був схильний до схематизації та редукціонізму, а його роботи несуть яскравий відбиток часу, однак його широке, комплексне бачення всесвітньо-історичного процесу та ряд окреслених методологічних підходів, без сумніву, залишаються актуальними і здатні збагатити науковий апарат представників сучасної гуманітарної науки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев В. М. Труды по китайской литературе. В 2 кн. Кн. 1. М.: Восточная литература, 2002. 574 с.
2. Алпатов В. М. Николай Иосифович Конрад (1891-1970) // Портреты историков. Время и судьбы. Т. 3: Древний мир и Средние века. М.: Наука, 2004. С. 492-512.
3. Алпатов В. М. Филологи и революция // Новое литературное обозрение. 2002. № 1 (53). С. 199-216. URL: <https://magazines.gorky.media/nlo/2002/1/filologi-i-revolyucziya.html> (дата звернення: 01.05.2020).
4. Бадаев Е. В. Влияние дальневосточной философской традиции на мировоззрение востоковеда Н. И. Конрада // Вестн. Том. гос. ун-та. История. 2009. №2 (6). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-dalnevostochnoy-filosofskoy-traditsii-na-mirovozzrenie-vostokoveda-n-i-konrada> (дата звернення: 01.05.2020).
5. Балашов Н. И. Проблема возможности ренессансных процессов в различных культурных ареалах, споры вокруг нее и вопрос о преемственности взглядов академиков В. М. Алексеева и Н. И. Конрада // Известия Российской Академии наук. Серия литературы и языка. М.: Наука, 1997. Т. 56. № 3. С. 3-13.
6. Гулыга А. В. Н. И. Конрад как философ // Проблемы истории и теории мировой культуры. Сборник статей памяти академика Н. И. Конрада / отв. ред. Б. Б. Пиотровский. М.: Наука, 1974. С. 43-53.
7. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. М.: Танаис ДИ-ДИК, 1994. 544 с.
8. Еманов А.Г. Культура Возрождения в аксиологическом дискурсе // Власть, политика, право в античности и средневековье: Сборник статей. Барнаул: Изд-во Алтайского университета, 2003. С. 217-241.

9. Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. 496 с.
10. Конрад Н. И. Избранные труды. История. М.: Наука, 1974. 471 с.
11. Конрад Н. И. Избранные труды. Литература и театр. М.: Наука, 1978. 462 с.
12. Конрад Н. И. К вопросу о литературных связях // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 315-328.
13. Конрад Н. И. Неопубликованные работы. Письма. М.: РОССПЭН, 1996. 544 с.
14. Конрад Н. И. О всемирной литературе в Средние века // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 432-445.
15. Конрад Н. И. О книге В. К. Чалояна «Армянский Ренессанс» // Конрад Н. И. Избранные труды. Литература и театр. М.: Наука, 1978. С. 410-413.
16. Конрад Н. И. О книге И. Н. Голенищева-Кутузова «Итальянское возрождение и славянские литературы XV–XVI вв.» // Конрад Н. И. Избранные труды. Литература и театр. М.: Наука, 1978. С. 403-404.
17. Конрад Н. И. О некоторых вопросах истории мировой литературы // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 415-431.
18. Конрад Н. И. О рабовладельческой формации // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 29-46.
19. Конрад Н. И. О смысле истории // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 446-486.
20. Конрад Н. И. Об эпохе Возрождения // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 208-244.
21. Конрад Н. И. Проблема реализма и литературы Востока // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 344-366.

22. Конрад Н. И. Размышления об истории культурного и научного развития человечества // Конрад Н. И. Избранные труды. История. М.: Наука, 1974. С. 283-289.
23. Конрад Н. И. Средние века в исторической науке // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 77-102.
24. Конрад Н. И. Старое востоковедение и его новые задачи // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 7-28.
25. Конрад Н. И. Три поэта // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 132-149.
26. Конрад Н. И. Философия китайского Возрождения (о сунской школе) // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 174-207.
27. Конрад Н. И. Хань Юй и начало китайского Ренессанса // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 103-131.
28. Конрад Н. И. Шекспир и его эпоха // Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1972. С. 245-264.
29. Кули-Заде З. Закономерности развития Восточной философии XIII-XVI вв. (регион ислама) и проблема Запад-Восток. Баку: Элм, 1983. 284 с.
30. Мец А. Мусульманский Ренессанс. М.: Наука, 1973. 473 с.
31. Монгайт А. Л. История и прогресс // Новый мир. 1966. № 10. С. 271-275.
32. Монгайт А. Л. Переписка Н. И. Конрада и А. Тойнби // Проблемы истории и теории мировой культуры. Сборник статей памяти академика Н. И. Конрада / отв. ред. Б. Б. Пиотровский. М.: Наука, 1974. С. 143-160.
33. Переписка Н. И. Конрада и А. Дж. Тойнби // Конрад Н. И. Неопубликованные работы. Письма. М.: РОССПЭН, 1996. С. 397-432.
34. Петров М. Т. Проблема Возрождения в советской науке: спорные вопросы региональных ренессансов. Л.: Наука, 1989. 240 с.

35. Пиков Г. Г. «Возрождение» как особенность развития европейской культуры : учебное пособие / Г. Г. Пиков. 2-е изд. Москва : Издательство Юрайт, 2020. 425 с.
36. Позднеева Л. Д. Н. И. Конрад как педагог // Проблемы истории и теории мировой культуры. Сборник статей памяти академика Н. И. Конрада. М.: Наука, 1974. С. 86-96.
37. Рутенбург В. И. Итальянское Возрождение и «Возрождение мировое» // Вопросы истории. 1969. № 11. С. 93-115.
38. Сагадеев А. В. Гуманистические идеалы мусульманского средневековья // Человек как философская проблема: Восток–Запад. М.: Издательство Университета дружбы народов, 1991. С. 43-62.
39. Сорокина М. Ю. Вечер памяти Н. И. Конрада // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. М.: Наука, 1991. Т. 50. № 6. С. 569-572.
40. Тамазишвили А. О. К столетию Н. И. Конрада // Япония 1991–1992. Ежегодник. М.: Наука, 1994. С. 191-208.
41. Утченко С. Л. «Единство мирового исторического процесса и идея гуманизма» (По поводу выхода в свет «Избранных трудов» акад. Н. И. Конрада, М., 1974) // Вестник древней истории. 1975. № 3. С. 172-180.
42. Штейн В. М. Участие стран Востока в подготовке европейского Возрождения // Китай. Япония. История и филология. Москва, 1961. С. 104-116.
43. Эйдлин Л. З. Идеи и факты. Несколько вопросов по поводу идеи китайского Возрождения // Иностранная литература. Москва, 1970. № 8. С. 214-228.